

حمایت اجتماعی مرتبط با نقش، تعارضات نقش کار-خانواده- تحصیل و فرسودگی تحصیلی در زنان

فهیمه عبدالله آبادی^۱ / مجید غفاری*^۲ / حبیب الله نادری^۳

تاریخ ارسال: ۹۸/۳/۱۲

تاریخ پذیرش: ۹۸/۹/۱۸

چکیده

هدف پژوهش حاضر، بررسی نقش واسطه‌ای تعارضات نقش کار-خانواده-تحصیل در رابطه بین حمایت اجتماعی مرتبط با نقش و مؤلفه‌های فرسودگی تحصیلی بود. طرح این پژوهش، همبستگی بود. تعداد ۳۳۷ نفر از زنان دانشجوی متأهل، مادر و شاغل که در دانشگاه‌های شهرهای نیشابور و مشهد مشغول به تحصیل بودند، در سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶ انتخاب شدند. ابزارهای پژوهش عبارت بودند از سیاهه‌ی فرسودگی تحصیلی اولدنبرگ (ریسا، زانثوپولوب و تیسائوسیسک، ۲۰۱۵)، مقیاس حمایت اجتماعی مرتبط با نقش (زو و سانگ، ۲۰۱۳) و مقیاس تعارضات نقش کار-خانواده-تحصیل (زو و سانگ، ۲۰۱۳). با استفاده از روش برآورد حداکثر درست‌نمایی و فرایند خودگردان‌سازی، نتایج تحلیل مسیر نشان داد که الگوی مفهومی پیشنهادی پژوهش برازش مطلوبی با داده‌ها دارد. مؤلفه‌های حمایت اجتماعی مرتبط با نقش تأثیر مستقیم، منفی و معنی‌دار بر عدم‌مشغولیت داشتند. حمایت از سوی دانشگاه تأثیر مستقیم، منفی و معنی‌دار بر خستگی داشت. نتایج نشان داد که تعارضات نقش کار-خانواده-تحصیل در رابطه بین حمایت از سوی خانواده و مؤلفه‌های فرسودگی تحصیلی، نقش واسطه‌ای دارد ($p > 0/05$). از بین مؤلفه‌های حمایت اجتماعی مرتبط با نقش، حمایت از سوی خانواده از طریق کاهش سطح تعارضات نقش کار-خانواده-تحصیل، منجر به کاهش فرسودگی تحصیلی دانشجویان زن متأهل-مادر-شاغل می‌شود.

۱- دانش آموخته کارشناسی ارشد روان‌شناسی دانشگاه مازندران. ariyan.fahimeh@yahoo.com

۲- *استادیار گروه روان‌شناسی دانشگاه مازندران (نویسنده مسئول). m.qaffari@umz.ac.ir

۳- استادیار گروه روان‌شناسی دانشگاه مازندران. h.naderi@umz.ac.ir

کلیدواژه‌ها: فرسودگی تحصیلی، حمایت اجتماعی مرتبط با نقش، تعارضات نقش کار-خانواده-تحصیل، زنان.

مقدمه

دانشجویان در هر کشوری، مدیران و برنامه‌ریزان آینده آن جامعه به حساب می‌آیند. از این رو، توجه به مسائل آنان نقش مهمی در سلامت جامعه خواهد داشت. در صورتی که آنان از بهداشت روانی برخوردار نباشند، نه تنها این موضوع متوجه خود آن‌ها خواهد بود بلکه سلامت جامعه نیز به خطر خواهد افتاد. توجه به اهمیت نقش تحصیل در زندگی نوجوانان و جوانان و شناسایی ویژگی‌های شخصیتی، تحصیلی، اجتماعی و انگیزشی این گروه از افراد، ضروری است (کریمی دهناشی، ۱۳۹۵). در این راستا، دور از ذهن نیست دانشجویانی که هم‌زمان، شاغل و نیز متأهل هستند، می‌بایست زمان و انرژی قابل توجهی را به پاسخ‌گویی به مطالبات محل کارشان و همچنین رفع مسائل و مشکلات مربوط به نقش‌های خانوادگی اختصاص دهند؛ بنابراین، توجه به بهداشت روانی در این قشر از دانشجویان، اهمیت ویژه‌ای دارد. این موضوع اخیراً مورد توجه پژوهشگران مختلف (از جمله آندراد،^۱ ۲۰۱۸؛ اولیر-مالا تر و فوکراولت،^۲ ۲۰۱۷؛ زو و سانگ،^۳ ۲۰۱۶؛ کرمر،^۴ ۲۰۱۶؛ تراوتنر،^۵ ۲۰۱۵؛ رجبی، سیاح طرف‌زاده و تقی‌پور، ۱۳۹۶) قرار گرفته است.

یکی از نگرانی‌های جدی در حوزه تحصیل که امروزه مورد توجه پژوهشگران قرار دارد، فرسودگی تحصیلی^۶ است (کارگر، ۱۳۹۳؛ ریس، زانتوپولوب و تسائوسیسک،^۷ ۲۰۱۵). فرسودگی یک واکنش روان‌شناختی مزمن از سوی فردی است که به‌طور مداوم در معرض استرس قرار دارد (بلانچ و آلاجا،^۸ ۲۰۱۲). فرسودگی در ابتدا تحت عنوان فرسودگی شغلی مورد توجه پژوهشگران قرار گرفت. با توجه به نظر مسلش، شائوفلی و لیتیر^۹ (۲۰۰۸)، فرسودگی با نشانه‌های کاهش عملکرد، بدبینی و خستگی فیزیکی و ذهنی مشخص می‌شود.

^۱Andrade, C.

^۲Ollier-Malaterre, A., & Foucreault, A.

^۳Xu, L., & Song, R.

^۴Kremer, I.

^۵Trautner, A.

^۶education burn-out

^۷Reisa, D., Tsaosisc, D., & Xanthopouloub, L.

^۸Blanch, A., & Alaja, A.

^۹Liter, M. P.

از دیدگاه مسلس (۱۹۸۱؛ به نقل از ریس و همکاران، ۲۰۱۵)، فرسودگی شامل سه بعد در نظر گرفته شد: خستگی هیجانی، زوال شخصیت و کاهش موفقیت شخصی.^۳

شواهدی از این فرضیه حمایت می‌کند که ساختار فعالیت‌های دانشجویان به ساختار فعالیت‌های بسیاری از حرفه‌ها شباهت دارد. چنان‌که ریس و همکاران (۲۰۱۵) اشاره کرده‌اند، از آن‌جا که ساختار فعالیت‌هایی که دانشجویان در آن مشارکت دارد و نیز خصایص تکالیفی که او مجبور به انجام آن‌ها است، شباهت زیادی با امور شغلی کارکنان دارد، برخی از پژوهشگران به مطالعه فرسودگی در دانشجویان گرایش پیدا کردند. در بافت تحصیلی، فرسودگی تحصیلی حالتی از خستگی ذهنی و هیجانی است که حاصل نشانگان استرس مزمن مانند گران‌باری نقش، فشار و محدودیت زمانی و فقدان منابع لازم برای انجام دادن وظایف و تکالیف محوله است (دمروتی، باکر و ناچرینر و شائوفلی،^۴ ۲۰۰۱؛ توپینن-تانر، اوجاروی، وانانن، کالیمو و جاپانن،^۵ ۲۰۰۵). فرسودگی در تحصیل یک مشکل شناخته شده در بخش آموزشی است که گاهی اوقات با عواقب شدید مانند کاهش کارایی، ابتکار عمل و خلاقیت و افزایش رد شدن و غیبت همراه می‌شود (بیسارت، فروهلیچ و دیواس و رایلی،^۶ ۲۰۱۶).

عوامل مختلفی در ایجاد فرسودگی تحصیلی دخیل است که شامل فعالیت‌هایی مانند حضور در کلاس، نوشتن مقاله، مطالعه و امتحان، فشارهای مختلف اقتصادی، فردی و اجتماعی، چالش‌های مربوط به تعامل با اساتید و همکلاسی‌ها، انتظارات شغلی و حرفه‌ای، تردید در مورد مفید بودن مطالعات و آینده‌ی کاری (به نقل از مونتا،^۷ ۲۰۱۱) و عدم تناسب بین منابع و عوامل مرتبط با فعالیت‌های تحصیلی دانشجویان همچون انگیزش و راهبردهای انطباق با انتظار موفقیت در محیط تحصیلی (شین، لی و کیم،^۸ ۲۰۱۲) است. ریس و همکاران (۲۰۱۵) متذکر شده‌اند این احتمال وجود دارد که عوارض فرسودگی تحصیلی در زمانی که فرد وارد دنیای حرفه‌ای شده است، هم‌چنان باقی مانده باشد. در این راستا، دیربای، توماس، هانتینگتن،

^۱emotional exhaustion

^۲depersonalization

^۳reduce personal success

^۴Demerouti, E., Bakker, A. B., Nachreiner, E., & Schaufeli, A. B.

^۵Toppinen-Tanner, S., Ojaarvi, A., Vaananen, A., Kalimo, R., & Jappinen, P.

^۶Beausaert, S., Froehlich, D. E., Devos, C., & Riley, P.

^۷Monta, G. B.

^۸Shin, H., Lee, J., & Kim, B.

لاوسن، نووتنی و همکاران (۲۰۰۶؛ به نقل از لرکی، غفاری و باعزت، ۱۳۹۶) شواهدی ارائه کردند که نشان می‌دهد فرسودگی شغلی ممکن است فرایندی باشد که ریشه در دوران دانشجویی فرد داشته باشد. از این رو، مطالعه‌ی پدیده فرسودگی در دانشجویان دانشگاه به‌ویژه دانشجویان شاغل و متأهل، بسیار حائز اهمیت به نظر می‌رسد.

در غالب پژوهش‌ها، فرسودگی در دانشجویان، هم‌تا با تعریف فرسودگی در کارکنان، به‌عنوان یک نشانگان سه-بعدی شامل احساس خستگی ناشی از مطالبات تحصیل، نوعی نگرش کناره‌گیرانه و بدگمانانه همراه با حذف نگرانی و علاقه به امور مربوط به تحصیل و کاهش کارآمدی فردی در برابر ملزومات تحصیلی تعریف شده است. به‌زعم ریسا و همکاران (۲۰۱۵)، علی‌رغم این واقعیت که مطالعات بسیاری در مورد فرسودگی تحصیلی صورت گرفته است، به‌طور دقیق به اندازه‌گیری این سازه توجه نشده است. از نظر آن‌ها، در اغلب مطالعات، فرسودگی تحصیلی از طریق انطباق سیاهه‌ی فرسودگی مسلسل-زمینه‌یابی عمومی^۲ (MBI-GS) با بافت تحصیلی، مورداندازه‌گیری قرار گرفته است و ساختار سه‌عاملی آن به‌طور کامل در نمونه‌های دانشجویی موردحمایت قرار نگرفته است. اشکال اساسی این است که به‌طور خودکار چنین فرض شده که مفهوم فرسودگی بین کارکنان و دانشجویان یکسان است، درحالی‌که هیچ مطالعه‌ی تجربی تا به حال این فرض را موردحمایت قرار نداده است. از این گذشته، برخی پژوهشگران نسبت به کفایت روان‌سنجی MBI-GS نیز انتقاد کرده‌اند (شیرام و ملارند،^۳ ۲۰۰۶؛ به نقل از ریسا و همکاران، ۲۰۱۵). در پژوهش حاضر از یک مفهوم‌سازی جدید برای اندازه‌گیری فرسودگی استفاده شد. در این مفهوم‌سازی، فرسودگی از طریق دو مؤلفه خستگی^۴ (جسمانی، عاطفی و شناختی) و عدم مشغولیت^۵ کاربردپذیر شده است (ریسا و همکاران، ۲۰۱۵). طبق فرضیه‌های اصلی الگوی مطالبات-منابع کار^۶ (دمروتی و همکاران، ۲۰۰۱)، خصایص نوع تحصیلی که دانشجویان دانشگاهی با آن روبرو هستند، می‌تواند بنیان‌گذار احساسات مبتنی بر خستگی (به سبب سطوح افزایش یافته‌ی مطالبات تحصیلی) و کناره‌گیری (به سبب فقدان منابع) گردد. به‌طور

^۱Dyrbye, M. R., Thomas, L. N., Huntington, J. L., Lawson, K. L., Novotny, P. J., et al.

^۲Maslach Burnout Inventory-General Survey

^۳Shirom, A., & Melamed, S.

^۴exhaustion

^۵disengagement

^۶job demands-resources model

اختصاصی تر، دانشجویان دانشگاه مجبور هستند با مطالباتی در سطوح بالای شناختی (برای نمونه، مطالعه با حجم بالا، آماده شدن برای کلاس‌ها و امتحانات، کار کردن روی مقالات) و یا کمی (برای نمونه، محدودیت فرجه‌ها و ضرب العجل‌ها) مواجه باشند که منابع انرژی آن‌ها را تقلیل می‌دهد و منجر به خستگی می‌گردد (لرکی و همکاران، ۱۳۹۶).

به‌زعم ایکیز و ساکار^۱ (۲۰۱۰)، عوامل متعددی مانند نارسایی حمایت اجتماعی، استرس بیش‌ازاندازه و ویژگی‌های شخصیتی افراد می‌تواند باعث فرسودگی تحصیلی شود. دانشجویان به‌ویژه اگر هم‌زمان شاغل و متأهل نیز باشند، ممکن است پدیده فرسودگی را به این دلیل تجربه کنند که شرایط یادگیری، شغلی و خانوادگی برای آنان سطوح بالایی از تلاش را می‌طلبد اما سازوکارهای حمایتی را که راه کارهای کنار آمدن مؤثر با مشکلات را تسهیل می‌کند، مهیا نمی‌کند. چنان‌که ریسا و همکاران (۲۰۱۵) تأکید کرده‌اند که فقدان منابع ابزار (برای نمونه، مهارت) یا اجتماعی-هیجانی (برای نمونه، حمایت اجتماعی از سوی اساتید و سایر ارکان دانشگاه) ممکن است انگیزه دانشجویان را کاهش دهد و منجر به افزایش کناره‌گیری آن‌ها از تحصیل گردد. نتایج برخی از مطالعات (به نقل از درقایدی، ۱۳۹۴)، نشان می‌دهد که متغیرهای بیرونی مانند حمایت اجتماعی می‌تواند بر فرسودگی اثر بگذارند. آریاپوران (۲۰۱۴) دریافت کارکنانی که سطوح بالاتری از حمایت اجتماعی از سوی همسالان و خانواده دریافت می‌کنند، سطح پایین فرسودگی و خستگی را تجربه می‌کنند. طبق گزارش گونگ، زو و ولی^۲ (۲۰۱۶)، فرسودگی می‌تواند به‌وسیله حمایت اجتماعی به‌عنوان یک منبع مقابله‌ای کاهش یابد. همچنین، هاماما^۳ (۲۰۱۲) و وو، لئو، سان، ژائوکس و وانگ^۴ (۲۰۱۴) نیز گزارش دادند که سطح بالای حمایت اجتماعی با میزان پایین فرسودگی ارتباط دارد. به‌زعم شه‌بخش (۱۳۹۰)، منابع حمایتی موجب می‌شود که فرد احساس مراقبت، موردعلاقه بودن، عزت‌نفس و ارزشمند بودن کند (شه بخش، ۱۳۹۰). کوب^۵ (۱۹۷۶) نیز دریافت که دریافت حمایت موجب تصور مثبت و پذیرش خود می‌شود؛ بنابراین می‌توان چنین فرض کرد که یکی از متغیرهای تأثیرگذار بر فرسودگی، حمایت اجتماعی است. از این رو، در پژوهش حاضر، با نگاه ویژه به وضعیت دانشجویان شاغل و

^۱Ikiz, F. E., & Cakar, F. S.

^۲Goong, H., Xu, L., & Li, C. Y.

^۳Hamama, L.

^۴Wu, H., Liu, L., Sun, W., Zhaox, X., Wang, J., & Wang, L.

^۵Cobb, S.

متأهل، نوع خاصی از مفهوم‌سازی حمایت اجتماعی که توسط زو و سانگ (۲۰۱۳) تحت عنوان حمایت اجتماعی مرتبط با نقش^۱ (حمایت اجتماعی از سوی خانواده، حمایت اجتماعی از سوی سازمان محل کار و حمایت اجتماعی از سوی دانشگاه محل تحصیل) معرفی شده است، به‌عنوان سازه‌ای پیش‌بین برای فرسودگی تحصیلی فرض شده است. پژوهش‌های انجام شده نشان داده است که تداخل مسئولیت‌ها و وظایف در نقش‌های مختلف، گاهی به‌صورت بالقوه برای فرد فشارزا بوده و فرد را دچار تعارض کار-خانواده یا ناهماهنگی و ناسازگاری بین مطالبات شغلی و مطالبات زندگی خانوادگی می‌کند (کارگر، ۱۳۹۳؛ هسلا، فیلس، مواسکا، سندرزو فلچر،^۲ ۲۰۱۴؛ عیسی‌مراد و خلیلی صدرآباد، ۱۳۹۶). در این صورت، می‌توان انتظار داشت که این تعارضات برای فردی که علاوه بر شاغل بودن و متأهل بودن، دانشجو نیز هست، نمود بیشتری داشته باشد و منجر به تعارضات پیچیده‌ای بین مطالبات محل کار، خانواده و دانشگاه شود (اولسون،^۳ ۲۰۱۴). نظریه کمبود منابع (به نقل از چنگ و مک‌کارتی،^۴ ۲۰۱۳)، به این موضوع اشاره دارد که افراد دارای مقدار محدودی از منابع شخصی (زمان، انرژی، توجه) هستند که استفاده از این منابع منجر به وجود منابع کمتر برای رسیدگی به مسئولیت‌های سایر نقش‌ها می‌شود. از سوی دیگر، زمانی که افراد دارای منابع شخصی کمتری باشند، بر اساس نظریه نقش (به نقل از زارعی، ۱۳۹۸)، دچار فشار نقش می‌شوند که یک احساس دشواری در برآورده کردن تقاضاهای نقش است. شایان توجه است که در همین راستا، برخی پژوهشگران از فقدان ابزارهای مناسب برای اندازه‌گیری دقیق و درست تعارضات نقش کار-خانواده-تحصیل^۵ انتقاد کرده‌اند. چنان‌که رجبی و همکاران (۱۳۹۶) نیز بر این نکته تأکید کرده‌اند. اولسون (۲۰۱۴) و زو و سونگ (۲۰۱۳) اخیراً در این زمینه اقدامات روان‌سنجی مطلوبی انجام داده‌اند. زو و سونگ (۲۰۱۳)، تعارضات نقش کار-خانواده-تحصیل را در چارچوب یک الگوی سه‌عاملی تعارض خانواده-کار با تحصیل، تعارض کار-تحصیل با خانواده و تعارض خانواده-تحصیل با کار مفهوم‌سازی کردند که در پژوهش حاضر مورد استفاده قرار گرفت.

^۱role-related social support

^۲Haslam, D., Filus, A., Morawska, A., Sanders, M. R., & Fletcher, R.

^۳Olson, K. J.

^۴Cheng, B. H., & McCarthy, J. M.

^۵Work-Family-School Role Conflict

این پژوهش، به طور ویژه روی تعارضات نقش در دانشجویان زن متمرکز شده است. در قرن بیست و یکم، یادگیری مهارت‌ها و کسب دانش بیشتر برای بهبود زندگی افراد در محیط رقابتی-اقتصادی کنونی، بسیار حائز اهمیت شده است (کربی، بیور، مارتیز و گومز، ۲۰۰۴). در این میان، زنان نیز با دنبال کردن تحصیلات دانشگاهی، علاوه بر نقش‌های کاری و نقش‌های مربوط به خانواده، نقش دانشجویان را نیز بر عهده گرفته‌اند. در این وضعیت، خانواده، نقش‌های کار و تحصیل تبدیل به سه مسئله مهم می‌شوند که هماهنگی تعارضات نقش مربوط به آن‌ها و عوارض ناهماهنگی این نقش‌ها، اهمیت بسیاری پیدا می‌کند (سیاح طرف زاده، ۱۳۹۵). امروزه در جهان، تعداد خانواده‌هایی که زوجین هر دو شاغل هستند به این علت که مسئولیت‌ها و وظایف شغلی، خانوادگی و نگهداری کودکان، تنها به نقش‌های جنسیتی که به طور سنتی تعریف شده‌اند وابسته نیستند، افزایش پیدا کرده است. مشارکت زنان در نیروی کار رو به افزایش است (آیکان و اسکین، ۲۰۰۵). نقش‌های جنسیتی در حال بسط و توسعه هستند. زنان بیش‌ازپیش به صورت فعال به تنش‌های حرفه‌ای روی آورده‌اند و مردان هم بیش‌ازپیش به نقش‌های خانوادگی می‌پردازند (هنسی، ۲۰۰۵). با این حال، به خصوص در فرهنگ ایرانی، به نظر نمی‌رسد که این تغییرات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی، موجب جدایی زن از وظایف سنتی خود شده باشد. هنوز زنان می‌دانند که پس از سپری کردن آخرین ساعات کار، نقش‌های سنتی و خانه‌داری در انتظارشان است. نقش‌هایی چون مادری، همسری، خانه‌داری و پرستاری از اعضای خانواده همواره بر دوش زن سنگینی می‌کند، به گونه‌ای که حتی با فاصله گرفتن زن از خانه، نگرانی انجام وظایف او را رها نمی‌کند (مقصودی و بوستان، ۱۳۸۳).

دور از ذهن نیست زمانی که یک زن، هم‌زمان دانشجوی، شاغل و متأهل باشد، ممکن است نتواند بین انتظارات نقش و مطالبات شغلی، تحصیلی و خانوادگی خود تعادل ایجاد کند و دچار تعارضات نقش کار-خانواده-تحصیل شود. تحقیقات در مورد بزرگسالان نشان می‌دهد که تعارضات مسئولیت‌های مختلف، ممکن است موجب استرس (هامر، گریگزبای و وودز، ۱۹۹۸)، افسردگی (راتل، والرند، سنگال و پروونچر، ۲۰۰۵)، اثر نامطلوب بر

۱Kirby, P. G., Biever, J. L., Martinez, I. G., & Gomez, J. P.

۲Aycan, Z., & Skin, M.

۳Hennessy, E.

۴Hammer, L. B., Grigsby, T. D., & Woods, S.

۵Ratelle, C. F., Vallerand, R. J., Senegal, C., & Provencher, P.

عملکرد دانشگاهی (مارکل و فران، ۱۹۹۸) و فرسودگی (کرمر، ۲۰۱۶) گردد. هنگامی که افراد دارای مسئولیت‌های متعدد هستند، اغلب این امر منجر به تحمل سطح بالای استرس می‌شود (چنگ و مک‌کارتی، ۲۰۱۳). ژو، دا، گیو و ژانگ^۲ (۲۰۱۸)، تأثیر منفی تعارضات نقش را بر سلامت روان زنان گزارش کرده‌اند؛ اما به‌زعم مائومه^۳ (۲۰۰۶)، زنان نسبت به مردان، سطح بالاتری از تعارضات نقش را تجربه می‌کنند. کرمر (۲۰۱۶) نیز شواهدی در این مورد ارائه کرده است. زنان به‌طور مرتب برنامه‌های خود را برای برآوردن نیازهای فرزندان و همکاران خود تنظیم می‌کنند. در همین راستا، بیانچی، مایکی، سایار و رابینسون^۴ (۲۰۰۰) گزارش دادند که زنان پس از ازدواج در مقایسه با مردان، ساعت کار را در خانه افزایش می‌دهند. بر این اساس، فرض دیگر این پژوهش، این است که سطوح بالای تعارضات نقش کار-خانواده-تحصیل، پیش‌بین نمرات بالاتر فرسودگی تحصیلی در زنان دانشجو است. در همین راستا، اهداف ویژه‌ی پژوهش حاضر، ارائه‌ی الگویی ساختاری برای تبیین تأثیر حمایت اجتماعی مرتبط با نقش بر فرسودگی تحصیلی از طریق متغیری واسطه‌گر بود. با مرور مبانی نظری و شواهد پژوهشی که به آن‌ها اشاره شد، در پژوهش حاضر فرض اساسی این است که حمایت اجتماعی مرتبط با نقش (حمایت اجتماعی از سوی سازمان محل کار، دانشگاه محل تحصیل و خانواده) بر کاهش فرسودگی تحصیلی دانشجویان زن متأهل و شاغل، تأثیر مثبت دارد و این تأثیر از طریق نقش واسطه‌گر تعارضات نقش کار-خانواده-تحصیل، قابل تبیین است. به‌عبارتی دیگر، در این پژوهش چنین فرض شده است که حمایت اجتماعی مرتبط با نقش، از طریق کاهش تعارضات نقش کار-خانواده-تحصیل، منجر به کاهش فرسودگی تحصیلی می‌گردد. زو و سانگ^۵ (۲۰۱۶) دریافته‌اند که حمایت اجتماعی و تعارضات نقش کار-خانواده-تحصیل بر بهزیستی روان‌شناختی مرتبط با کار و بهزیستی روان‌شناختی عمومی تأثیر معنی‌دار دارند. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که خدمات حمایتی ممکن است به دانشجویان کمک کند تا زندگی کاری و تحصیلی خود را به‌طور هم‌زمان، بهتر پیش ببرند (آربی، اسرینیواس و تن^۶، ۲۰۱۵؛ تراوتنر^۷، ۲۰۱۵). همچنین، یافته‌ها نشان داده‌اند که تعارض کار-خانواده می‌تواند از طریق حمایت اجتماعی از سوی سازمان محل کار، کاهش

^۱Markel, K. S., & Frone, M. R.

^۲Zhou, S., Da, S., Guo, H., & Zhang, X.

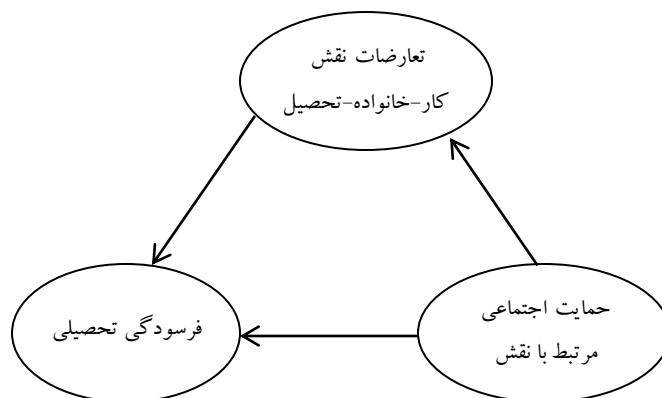
^۳Maume, D. J.

^۴Bianchi, S. M., Milkie, M. A., Sayar, L. C., & Rabinson, J. P.

^۵Aryee, S., Srinivas, E. S., & Tan, H. H.

یابد (کارتسی، کولومبا و چیسلیری،^۱ ۲۰۱۰). هامر و همکاران (۱۹۹۸) نیز دریافتند که اگر در یک دانشگاه، خدمات حمایتی برای دانشجویان در دسترس باشد به طوری که دانشجویان از خدمات حمایتی استفاده کنند، سطح پایین تری از تعارضات تحصیلی-کار نسبت به دانشجویانی که از خدمات استفاده نمی کنند، وجود دارد. اسمعیلی، سالاری و بخشنده (۱۳۹۴) دریافتند که حمایت از سوی خانواده و سرپرست کاری، از طریق کاهش تعارضات کار-خانواده، منجر به کاهش فرسودگی شغلی کارکنان می گردد.

پژوهش حاضر با استفاده از ابزارهای مبتنی بر مفهوم سازی های جدید از سازه های حمایت اجتماعی مرتبط با نقش (زو و سانگ، ۲۰۱۳)، فرسودگی تحصیلی (ریسا و همکاران، ۲۰۱۵) و تعارضات نقش کار-خانواده-تحصیلی (زو و سونگ، ۲۰۱۳) انجام شده است تا ضمن پیشنهاد یک الگوی ساختاری چندمتغیری از روابط بین این سازه ها و آزمون این الگو در نمونه ای ایرانی به جهت اهمیت ساختار و فرهنگ کشورها به عنوان زمینه های هم فهم تعارضات نقش (اولیر-مالا تر و همکاران، ۲۰۱۷)، اشکالات وارد شده به ابزارهای اندازه گیری پژوهش های مرتبط قبلی را نداشته باشد. شکل ۱ الگوی مفهومی کلی پژوهش حاضر را نشان می دهد.

شکل ۱. الگوی مفهومی پژوهش

روش پژوهش

^۱Cortese, C. G., Colombo, L., & Chislieri, C.

پژوهش حاضر در چارچوب یک طرح همبستگی از نوع تحلیل مسیر انجام شد. جامعه آماری این مطالعه شامل دانشجویان زن متأهل، مادر، شاغل و محصل در دانشگاه‌های استان خراسان رضوی در سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶ بود. با توجه به شرایط خاص افراد نمونه، ضرورت تأمین حجم نمونه کافی و درک دشواری در پیدا کردن این افراد در بررسی‌های اولیه، نمونه‌گیری از دو شهر انجام شد. در این راستا، دو شهر نیشابور و مشهد و از هر شهر سه دانشگاه (دانشگاه آزاد اسلامی واحد نیشابور، دانشگاه پیام نور واحد نیشابور، دانشگاه علمی-کاربردی شماره ۱ نیشابور، دانشگاه پیام نور واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد و موسسه آموزش عالی آرمان رضوی مشهد) به‌طور تصادفی انتخاب شد. با هدف جمع‌آوری داده‌های با کیفیت و دقیق، پژوهشگر با مراجعه به هر ۶ دانشگاه در طول دو نیم‌سال تحصیلی، ضمن شناسایی و جلب همکاری دانشجویان متأهل-مادر-شاغل، ابزارهای آزمون را در اختیار ایشان قرار داد. علی‌رغم چالش‌های موجود در مورد برآورد حجم نمونه کافی، با توجه به مناسب بودن حجم نمونه حداقل ۳۰۰ نفری برای تحلیل عاملی تأییدی و الگوسازی معادلات ساختاری از نظر برخی منابع (برای نمونه، کریازوس^۱، ۲۰۱۸؛ دی‌ولیس^۲، ۲۰۱۷)، نمونه‌ای شامل ۳۴۰ نفر انتخاب شد. تمامی شرکت‌کنندگان بدون دریافت پاداش مادی در پژوهش شرکت کردند. پس از حذف مقادیر دورافتاده و نیز پرسشنامه‌های ناقص، حجم نمونه به ۳۳۷ نفر رسید. کار پاره‌وقت کمتر از ۵ ساعت در روز، سابقه کاری کمتر از ۶ ماه، سابقه زندگی مشترک کمتر از ۳ سال، طلاق یا زندگی جداگانه، معلولیت جسمی-حرکتی و بیماری پزشکی مزمن، جزء ملاک‌های خروج در نظر گرفته شد.

ابزار پژوهش

نسخه فارسی سیاهه‌ی فرسودگی تحصیلی اولدنبورگ: سیاهه‌ی فرسودگی تحصیلی اولدنبورگ (OLBI-S)^۳؛ ریس و همکاران، ۲۰۱۵) از ۱۶ گویه‌ی مثبت و منفی تشکیل شده است که برای ارزیابی دو مؤلفه فرسودگی به کار می‌روند. نمره‌گذاری هر گویه در یک طیف لیکرت چهار درجه‌ای (۴ = خیلی موافقم تا ۱ = خیلی مخالفم) انجام می‌شود. حداقل نمرات ۱۶ و حداکثر نمرات ۶۴ است که از جمع نمرات به دست می‌آید. در این ابزار

^۱ Kyriazos, T. A.

^۲ Devellis, R. F.

^۳ The Oldenburg Burnout Inventory-Student Version

فرسودگی از طریق دو مؤلفه‌ی خستگی (جسمانی، عاطفی و شناختی) و عدم مشغولیت فرمول‌بندی شده است. شواهد روان‌سنجی نسخه اصلی (ریس و همکاران، ۲۰۱۵) و نسخه فارسی (لرکی و همکاران، ۱۳۹۶) ابزار مذکور مورد تأیید گزارش شده است. در این پژوهش ساختار عاملی این ابزار از طریق تحلیل عاملی تأییدی مورد بررسی قرار گرفت و الگوی نهایی دو عاملی برآزش مطلوبی با داده‌ها داشت ($\chi^2 = 262/11$ ، $RMSEA = 0/6$ ، $DF = 100$ ، $p > 0/1$ ، $TLI = 0/9$ ، $CFI = 0/89$ ، $DF/\chi^2 = 62/2$). در پژوهش حاضر، ضریب آلفای کرونباخ برای کل سیاهه و دو مؤلفه خستگی و عدم مشغولیت به ترتیب $0/87$ ، $0/80$ و $0/78$ برآورد شد.

مقیاس حمایت اجتماعی مرتبط با نقش: مقیاس حمایت اجتماعی مرتبط با نقش (زو و سانگ، ۲۰۱۳) دارای ۹ گویه است که از سه زیرمقیاس (حمایت مرتبط با نقش از سوی سازمان محل کار، حمایت مرتبط با نقش از سوی خانواده و حمایت مرتبط با نقش از سوی دانشگاه محل تحصیل) تشکیل شده است. گویه‌های آن بر اساس طیف لیکرت پنج درجه‌ای ($1 =$ کاملاً مخالفم تا $5 =$ کاملاً موافقم) نمره‌گذاری می‌شود. ساختار عاملی، روایی هم‌زمان و همسانی درونی این مقیاس ($0/76 =$ آلفای کرونباخ) قابل قبول گزارش شده است (زو و سانگ، ۲۰۱۶/۲۰۱۳). در این پژوهش ساختار عاملی مقیاس حمایت اجتماعی مرتبط با نقش از طریق تحلیل عاملی تأییدی مورد بررسی قرار گرفت و مدل نهایی سه عاملی برآزش مطلوبی با داده‌ها داشت ($DF = 24$ ، $p > 0/1$ ، $GFI = 0/96$ ، $AGFI = 0/93$ ، $TLI = 0/93$ ، $CFI = 0/95$ ، $PNFI = 0/62$ ، $PCFI = 0/64$ ، $RMSEA = 0/62$ ، $\chi^2 = 25/58$ ، $DF/\chi^2 = 42/2$). همچنین، ضریب آلفای کرونباخ برای کل مقیاس $0/75$ و برای زیرمقیاس‌ها از $0/69$ تا $0/83$ به دست آمد.

مقیاس تعارضات نقش کار-خانواده-تحصیل: مقیاس تعارضات نقش کار-خانواده-تحصیل (زو و سانگ، ۲۰۱۳)، دارای ۱۰ گویه است که از سه زیرمقیاس (تعارض کار-تحصیل با خانواده، تعارض خانواده-تحصیل با کار و تعارض کار-خانواده با تحصیل) تشکیل شده است. گویه‌های آن بر اساس طیف لیکرت پنج درجه‌ای ($1 =$ کاملاً مخالفم تا $5 =$ کاملاً موافقم) نمره‌گذاری می‌شود. زو و سانگ (۲۰۱۳) مقیاس تعارضات نقش کار-خانواده-تحصیل را روی ۲۰۱ دانشجوی زن پرستار و متأهل دارای وظایف والدینی اجرا

^۱The Role Related Social Support Scale

^۲Work-Family-School Role Conflicts Scale

کردند. آن‌ها ضمن گزارش مطلوب بودن برازش الگوی سه عاملی با داده‌ها، همسانی درونی این مقیاس را با استفاده از روش آلفای کرونباخ برای کل مقیاس $0/84$ و برای تعارض کار-تحصیل با خانواده، $0/70$ ، تعارض خانواده-تحصیل با کار، $0/76$ و تعارض خانواده-کار با تحصیل، $0/83$ گزارش کردند. طبق گزارش زو و سانگ (۲۰۱۳)، همبستگی مقیاس تعارضات نقش کار-خانواده-تحصیل با مقیاس افسردگی ($r = 0/36$ ، $p > 0/01$) نشان‌دهنده روایی هم‌زمان مناسب این مقیاس بود. در این پژوهش ساختار عاملی مقیاس تعارضات نقش کار-خانواده-تحصیل از طریق تحلیل عاملی تأییدی مورد بررسی قرار گرفت و مدل نهایی سه عاملی برازش مطلوبی با داده‌ها داشت ($\chi^2 = 116/61$ ، $DF = 31$ ، $p > 0/01$)، $76/3 = GFI$ ، $94/0 = AGFI$ ، $89/0 = TLI$ ، $90/0 = CFI$ ، $93/0 = PNFI$ ، $63/0 = RMSEA$ ، $0/80 = PCFI$). همچنین، ضریب آلفای کرونباخ برای کل مقیاس $0/86$ و برای زیرمقیاس‌ها از $0/72$ تا $0/80$ محاسبه شد.

جهت تحلیل داده‌ها، علاوه بر شاخص‌های آمار توصیفی، از الگوسازی معادلات ساختاری کواریانس-محور بر اساس برآورد حداکثر درست‌نمایی و فرآیند خودگرا ساختاری، برای سنجش واسطه‌گری از طریق برآورد تأثیرات ویژه غیرمستقیم در الگو (پریچر و هایز، ۲۰۰۸)، با استفاده از نرم‌افزارهای آماری SPSS-22 و AMOS-20 استفاده شد. روش اجرای پژوهش به این صورت بود که نخست، پرسشنامه‌ها به شکل دفترچه‌ای تنظیم شد و در ابتدای آن طی نامه‌ای توضیح مختصری در مورد ماهیت روان‌شناختی پژوهش، محرمانه ماندن پاسخنامه‌ها و نیز داوطلبی بودن شرکت در پژوهش ارائه شد. سپس دفترچه سؤالات بین افراد شرکت‌کننده توزیع شد. پیشنهاد پژوهش حاضر در کمیته علمی گروه روان‌شناسی دانشگاه مازندران بررسی و تأیید شد.

یافته‌ها

میانگین سن شرکت‌کنندگان در این پژوهش $32/35$ سال (انحراف معیار = $5/94$) بود (دامنه سن = $20-51$ سال). متوسط طول مدت ازدواج ($5/74 + 9/03$ سال؛ دامنه: $3-25$ سال) بود. حدود 35% از شرکت‌کنندگان در دوره‌ی کاردانی، 49% کارشناسی و 16% در سطح کارشناسی ارشد و دکتری مشغول به تحصیل بودند. از نظر توزیع شغل، 13% از

شرکت کنندگان، شغل آزاد و ۸۷٪، شغل کارمندی داشتند. حدود ۳۹٪ از شرکت کنندگان دارای یک فرزند، ۲۶٪ دارای دو فرزند و ۹٪ دارای سه فرزند و بالاتر بودند. حدود ۲۶٪ نیز تعداد فرزند را اعلام نکردند. جدول ۱، میانگین و انحراف معیار نمره کل و مؤلفه‌های تعارضات نقش کار-خانواده-تحصیل، حمایت اجتماعی مرتبط با شغل، فرسودگی تحصیلی و ماتریس ضرایب همبستگی بین آنها را نشان می‌دهد.

جدول ۱. میانگین، انحراف معیار و ماتریس ضرایب همبستگی میان متغیرها

متغیر	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹
فرض کار-تحصیل با خانواده	۱								
فرض خانواده-کار با تحصیل	۰/۵۱**	۱							
فرض خانواده-تحصیل با کار	۰/۵۹**	۰/۵۱**	۱						
حمایت از سوی سازمان محل کار	-۰/۰۷	۰/۰۲	-۰/۰۵	۱					
حمایت از سوی خانواده	-۰/۳۹**	-۰/۳۰**	-۰/۵۴**	۰/۱۸**	۱				
حمایت از سوی دانشگاه محل تحصیل	-۰/۳۰**	-۰/۱۸**	-۰/۳۵**	۰/۴۱**	۰/۴۵**	۱			
خستگی	۰/۴۶**	۰/۴۳**	۰/۵۵**	-۰/۱۶**	-۰/۳۹**	-۰/۳۰**	۱		
عدم مشغولیت	۰/۴۱**	۰/۳۶**	۰/۵۴**	-۰/۲۷**	-۰/۵۲**	-۰/۴۴**	۰/۸۳**	۱	
فردسودگی تحصیلی	۰/۴۷**	۰/۴۳**	۰/۵۹**	-۰/۲۳**	-۰/۴۸**	-۰/۳۹**	۰/۹۴**	۰/۹۲**	۱
میانگین	۱۰/۴۱	۱۷/۴۸	۱۰/۰۵	۱۱/۸۹	۱۴/۸۳	۱۲/۷۷	۲۰/۸۹	۱۸/۹۰	۳۹/۸۹
انحراف معیار	۴/۶۵	۵/۸۲	۴/۸۲	۳/۶۲	۴/۴۴	۴/۱۷	۵/۴۹	۴/۸۱	۹/۶۰

 $p < .01, * p < .05$

از آزمون χ^2 دو (۲) که میزان تفاوت ماتریس‌های کوواریانس نمونه‌ای و بازتولید شده را اندازه‌گیری می‌کند (قاسمی، ۲۰۱۰)، برای برازش الگوی استفاده شد. از آنجا که آزمون χ^2 دو به نمونه‌های با حجم بزرگ حساس است (استیونس، ۱۹۹۶)، شاخص‌های دیگری از جمله شاخص‌های مطلق^۱ شامل شاخص نیکویی برازش^۳ (GFI) که بر مبنای تفاوت واریانس‌ها و کوواریانس‌های مشاهده‌شده از یک طرف و واریانس‌ها و کوواریانس‌های پیش‌بینی‌شده بر مبنای پارامترهای الگوی تدوین شده از طرف دیگر، قرار دارند (قاسمی، ۱۳۸۹)، شاخص‌های برازش تطبیقی^۴ (CFI) و ریشه دوم میانگین مربعات خطای برآورد (RMSEA)، نیز مد نظر قرار گرفت. در مورد مقادیر شاخص‌های برازش الگو، مقادیر بالاتر از ۰/۹۰ برای شاخص برازش تطبیقی، شاخص نیکویی برازش و شاخص تعدیل‌شده نیکویی برازش (AGFI)، مطلوب گزارش شده است (برن، ۲۰۱۰). مقدار کمتر از ۰/۰۸ را برای شاخص RMSEA قابل قبول گزارش کرده‌اند، هرچند مقدار ایده‌آل آن را کمتر از ۰/۰۵ می‌دانند (براون و کادک، ۱۹۹۳). طبق برخی گزارش‌ها، مقدار کمتر از ۲ یا ۳، میزان قابل قبولی برای شاخص χ^2 دو نسبی است (اولمان، ۲۰۱۰). برازش الگوی مفروض پژوهش حاضر، با استفاده از برآورد حداکثر درست‌نمایی و روش خود-گردان‌سازی، شاخص‌های کلی مطلوبی را نشان داد (نمودار ۱). هم‌خطی بین متغیرها از طریق شاخص عامل تورم واریانس^۵ (VIF) بررسی شد که نتایج مطلوب بود ($VIF > 2$). از آنجا که مقادیر d^2 به طور قابل تمایزی مجزا نبودند، از لحاظ دور افتادگی چندمتغیری نیز مشکلی وجود نداشت. نتایج مربوط به شاخص‌های برازش و ضرایب استاندارد مستقیم در شکل ۲ ارائه شده است.

^۱Stevens, J.

^۲absolute fit indices

^۳Goodness of Fit Index

^۴Comparative Fit Index

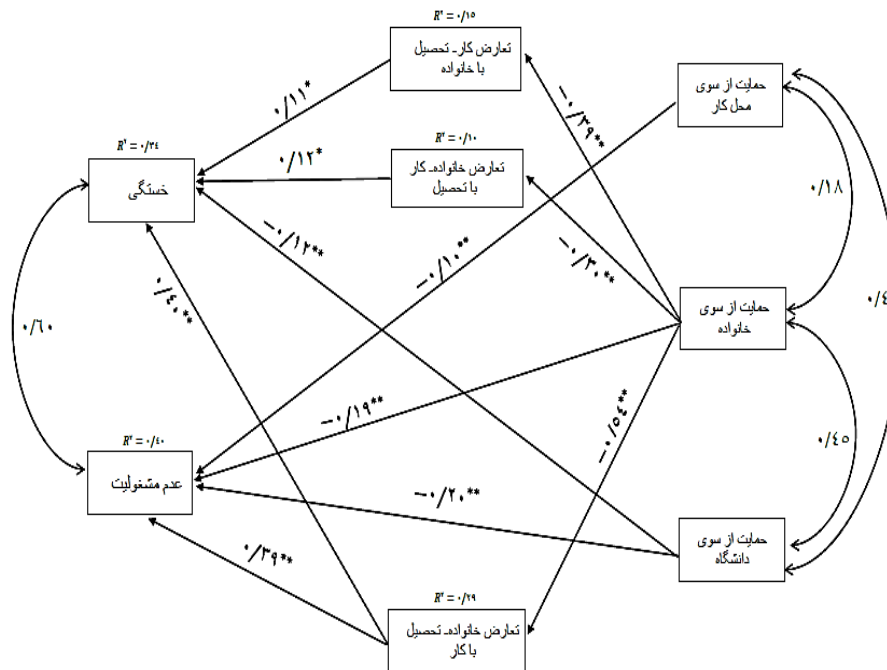
^۵Byrne, B. M.

^۶Browne, M. W., & Cudeck, R.

^۷Ullman, J. B.

^۸Variance Inflation Index

^۹multivariate outliers

$*p < 0.05$, $**p < 0.01$

شکل ۲. الگو و ضرایب استاندارد مستقیم الگوی مفهومی روابط میان حمایت اجتماعی مرتبط با

نقش، تعارض کار-خانواده-تحصیل و فرسودگی تحصیلی

RMSEA = 0.65/0, TLI = 95/0, CFI = 98/0, GFI = 98/0, AGFI = 94/0,

$p < 0.1/0$, $\chi^2/df = 40/2$, $\chi^2 = 0.1/24$

همان گونه که اطلاعات شکل ۲ نشان می دهد، حمایت اجتماعی از سوی سازمان محل کار بر خستگی ($\beta = -0.10$, $p > 0.1/0$) تأثیر مستقیم و منفی دارد. حمایت اجتماعی از سوی خانواده بر تعارض کار-تحصیل با خانواده ($\beta = -0.39$, $p > 0.1/0$)، تعارض خانواده-کار با تحصیل ($\beta = -0.30$, $p > 0.1/0$)، تعارض خانواده-تحصیل با کار ($\beta = -0.54$, $p > 0.1/0$) و عدم مشغولیت ($\beta = -0.19$, $p > 0.1/0$) تأثیر مستقیم و منفی دارد. حمایت اجتماعی از سوی دانشگاه محل تحصیل بر خستگی ($\beta = -0.12$, $p > 0.1/0$) و عدم مشغولیت ($\beta = -0.20$, $p > 0.1/0$) تأثیر مستقیم و منفی دارد. تعارض کار-تحصیل با خانواده بر خستگی ($\beta = 0.11$, $p > 0.1/0$) تأثیر مستقیم و مثبت دارد. تعارض خانواده-کار با تحصیل بر خستگی ($\beta = 0.12$, $p > 0.5/0$) تأثیر مستقیم و مثبت دارد. در نهایت، تعارض خانواده-تحصیل با کار بر خستگی ($p > 0.5/0$) تأثیر مستقیم و مثبت دارد.

($\beta = 0/40, p > 0/10$) و عدم مشغولیت ($\beta = 0/39, p > 0/10$) تأثیر مستقیم و مثبت دارد. در جدول ۲ برآورد ضرایب غیرمستقیم و ضرایب کل مسیرهای الگو گزارش شده است.

جدول ۲. ضرایب استاندارد غیرمستقیم و کل الگوی واسطه‌ای روابط بین تعارضات نقش کار - خانواده - تحصیل، حمایت اجتماعی مرتبط با نقش و فرسودگی تحصیلی

متغیر	اثر غیرمستقیم	اثر کل
پیش‌بین ملاک		
حمایت اجتماعی از سوی خانواده	تعارض کار-تحصیل با خانواده	-۰/۳۹
حمایت اجتماعی از سوی خانواده	تعارض خانواده-تحصیل با کار	-۰/۵۴
حمایت اجتماعی از سوی خانواده	تعارض خانواده-کار با تحصیل	-۰/۳۰
حمایت اجتماعی از سوی خانواده	خستگی	-۰/۲۹
حمایت اجتماعی از سوی خانواده	عدم مشغولیت	-۰/۴۰
حمایت اجتماعی از سوی دانشگاه	خستگی	-۰/۱۲
حمایت اجتماعی از سوی دانشگاه	عدم مشغولیت	-۰/۱۹
حمایت اجتماعی از سوی سازمان	خستگی	-۰/۱۰
محل کار		
تعارض کار-تحصیل با خانواده	خستگی	۰/۱۱
تعارض خانواده-تحصیل با کار	خستگی	۰/۴۰
تعارض خانواده-تحصیل با کار	عدم مشغولیت	۰/۳۹
تعارض خانواده-کار با تحصیل	خستگی	۰/۱۲

یادداشت: ضرایب در سطح $p > 0/05$ معنی دار هستند.

یافته‌های حاصل از روش خود-گردان‌سازی (جدول ۲) نشان داد که ضریب تأثیر غیرمستقیم حمایت اجتماعی از سوی خانواده بر خستگی ($\beta = -0/29, CI: -0/22 - -0/36, p > 0/10$) و عدم مشغولیت ($\beta = -0/21, CI: -0/15 - -0/28, p > 0/10$)، منفی بود. الگوی پیشنهادی پژوهش حاضر، ۱۵٪ از واریانس تعارض کار-تحصیل با خانواده، ۱۰٪ از واریانس تعارض خانواده-کار با تحصیل، ۲۹٪ از واریانس تعارض خانواده-تحصیل با کار، ۳۴٪ از واریانس خستگی و ۴۰٪ از واریانس عدم مشغولیت را تبیین نمود.

بحث و نتیجه گیری

هدف از این پژوهش، آزمون یک الگوی مفهومی چندمتغیری برای بررسی تأثیرات واسطه‌ای تعارضات نقش کار-خانواده-تحصیل در رابطه‌ی بین حمایت اجتماعی مرتبط با نقش و فرسودگی تحصیلی در دانشجویان زن متأهل، مادر و شاغل بود. یافته‌ها حاکی از برآزش مطلوب الگوی مفهومی پیشنهادی با داده‌ها بود. بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر، به‌طور کلی می‌توان گفت که حمایت اجتماعی مرتبط با نقش منجر به کاهش مؤلفه‌های فرسودگی تحصیلی می‌گردد. به‌طور جزئی‌تر، حمایت از سوی سازمان خانواده، محل کار و دانشگاه، تأثیر مستقیم و منفی بر مؤلفه‌های فرسودگی تحصیلی دارد. در این بین، حمایت از سوی خانواده، علاوه بر تأثیر مستقیم بر کاهش عدم‌مشغولیت، به‌طور غیرمستقیم و از طریق کاهش تعارضات نقش کار-خانواده-تحصیل، بر کاهش مؤلفه‌های فرسودگی تحصیلی تأثیر دارد.

تأیید فرضیه تأثیر منفی حمایت اجتماعی مرتبط با نقش بر فرسودگی تحصیلی با نتایج پژوهش‌های گذشته (ایکیز و ساکار، ۲۰۱۰؛ هامام، ۲۰۱۲؛ آریاپوران، ۲۰۱۴؛ وو و همکاران، ۲۰۱۴؛ آری و همکاران، ۲۰۱۵؛ ترانوتنر، ۲۰۱۵؛ ریس و همکاران، ۲۰۱۵؛ گونگ و همکاران، ۲۰۱۶)، همسو است. با مرور تحقیقات پیشین، می‌توان چنین تبیین کرد از آن‌جا که به‌زعم پژوهشگران قبلی، حمایت اجتماعی به‌عنوان نوعی منبع مقابله‌ای (گونگ و همکاران، ۲۰۱۶) و عامل محافظ در برابر استرس (کوب، ۱۹۷۶) عمل می‌کند و منجر به افزایش سازه‌های روان‌شناختی همچون شور و اشتیاق و احساس موردعلاقه بودن (شه‌بخش، ۱۳۹۰)، تصور مثبت از خود (کوب، ۱۹۷۶) و سلامت روان و بهزیستی روان‌شناختی (زو و سانگ، ۲۰۱۶) می‌شود، دانشجویان را قادر می‌سازد تا کمتر دچار خستگی ناشی از مطالبات تحصیلی و عدم‌مشغولیت و رهاسازی تکالیف شوند. از این رو، زمانی که یک مادر شاغل و دانشجو، این ادراک را داشته باشد که در برابر چالش‌هایی که با آن‌ها مواجه است، افرادی در خانواده، محل کار و دانشگاه، پشتیبان و تکیه‌گاه او هستند و آمادگی حمایت از او را دارند، تمرکز و نیروی بیشتری برای پیشبرد امور تحصیلی خواهد داشت.

تأیید فرضیه تأثیر مثبت تعارض کار-خانواده-تحصیل بر فرسودگی تحصیلی با پژوهش‌های گذشته (راتل و همکاران، ۲۰۰۵؛ مارکل و فران، ۱۹۹۸؛ چنگ و مک‌کارتی، ۲۰۱۳؛ کرمر، ۲۰۱۶؛ ژو و همکاران، ۲۰۱۸) همسو است. بر اساس یافته‌های پژوهش‌های قبلی و نیز

با عنایت به نظریه کمبود منابع و نظریه نقش که به آن‌ها اشاره شد، تداخل محدودیت منابع فردی از جمله زمان، انرژی و توجه با مطالبات نقش‌ها و مسئولیت‌های مختلف، منجر به ناتوانی فرد در تقسیم منابع بین نقش‌ها، ضعف در مرزبندی و یکپارچه‌سازی مناسب میان مطالبات نقش‌ها و در نتیجه تعارضات نقش و آسیب‌های روان‌شناختی ناشی از آن می‌شود که از عوارض آن می‌توان به فرسودگی اشاره کرد.

فرضیه اساسی و چندمتغیری پژوهش حاضر این بود که حمایت اجتماعی مرتبط با نقش، از طریق کاهش تعارضات نقش کار-خانواده-تحصیل، منجر به کاهش مؤلفه‌های فرسودگی تحصیلی در مادران شاغل و دانشجو می‌گردد. چنان‌که اشاره شد، طبق یافته‌های این پژوهش، تنها حمایت از سوی خانواده منجر به کاهش تعارضات نقش کار-خانواده-تحصیل و متعاقب آن مؤلفه‌های فرسودگی تحصیلی در مادران شاغل و دانشجو شد. هرچند پژوهشی یافت نشد که الگوی مشابهی را با مفهوسازی‌های موردنظر پژوهش حاضر برآزش کرده باشد، این یافته، به‌نوعی با یافته‌ی پژوهش‌های قبلی (کارتسی و همکاران، ۲۰۱۰؛ آری و همکاران، ۲۰۱۵؛ تراثوتر، ۲۰۱۵؛ زو و سانگ، ۲۰۱۶) همسو است. در فرهنگ ایرانی، اسمعیلی و همکاران (۱۳۹۴) دریافتند که حمایت از سوی خانواده و سرپرست کاری، از طریق کاهش تعارض کار با خانواده و تعارض خانواده با کار، منجر به کاهش فرسودگی شغلی کارمندان می‌گردد. البته جامعه آماری پژوهش ایشان، افراد کارمند بود و ۸۰٪ نمونه‌ی مورد مطالعه، مرد بودند. دور از ذهن نیست که یک محیط حمایتی از سوی خانواده از طریق ایجاد منابع عاطفی، ابزاری و اطلاعاتی، چنان‌که پژوهش‌های گذشته‌ای که به آن‌ها اشاره شد تأکید کرده‌اند، منجر به افزایش بهزیستی روان‌شناختی، عزت‌نفس، اعتماد به نفس و تمرکز کافی برای ایجاد تعادل بین مرزبندی و یکپارچگی مطالبات نقش‌ها در فرد می‌شود. به‌عنوان یک نتیجه‌گیری کلی، بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر می‌توان گفت در زنان شاغل، متأهل، مادر و دانشجو، تعارضات نقش کار-خانواده-تحصیل و فرسودگی تحصیلی، بیش از آن‌که تحت تأثیر حمایت از سوی سازمان محل کار و دانشگاه محل تحصیل باشد، از منابع حمایتی خانواده متأثر می‌گردد. ممکن است مسائل فرهنگی و جنسیتی در تبیین این یافته کمک‌کننده باشند که مستلزم انجام پژوهش‌های بیشتری است. در مجموع، این یافته‌ها، اهمیت توجه به سازه‌های مربوط به حوزه‌های مشاوره و روان‌شناسی خانواده از جمله کارکرد خانواده، کیفیت

زناشویی، عدالت زناشویی و مواردی از این دست را در جلوگیری از تعارضات نقش و متعاقب آن فرسودگی تحصیلی این دسته از دانشجویان، نشان می‌دهد.

در تعمیم یافته‌های پژوهش حاضر، توجه به محدودیت‌هایی از جمله جامعه‌ی آماری، روش نمونه‌گیری غیر احتمالی و روش خود-گزارشی مداد-کاغذی در اندازه‌گیری سازه‌ها اهمیت دارد. علاوه بر این موارد، باید متذکر شد که در این پژوهش، داده‌ها در یک مقطع زمانی خاص به دست آمد. پژوهشگران علاقه‌مند به این حوزه پژوهشی، می‌توانند این پژوهش را در جوامع بزرگ‌تر و در هر دو جنس زن و مرد اجرا کنند. همچنین، اجرای پژوهش‌های کیفی و انجام مصاحبه‌های عمیق با مادران شاغل و دانشجو با سطوح فرسودگی تحصیلی مختلف، می‌تواند نتایج جالب توجهی به دست دهد. نتایج پژوهش حاضر می‌تواند برای سازمان‌ها و دانشگاه‌ها به جهت تأکید بر اهمیت آموزش خانواده‌ها و غنی‌سازی روابط همسران و به‌طور کلی اعضای خانواده، در کاهش سطح تعارضات نقش و فرسودگی تحصیلی دانشجویان مادر، شاغل و متأهل، کاربرد داشته باشد. چنان‌که مورد اشاره قرار گرفت، یافته‌های پژوهشی قبلی از جمله بیانچی و همکاران (۲۰۰۰)، مائومه (۲۰۰۶) و کرمر (۲۰۱۶) بر تجربه سطح بالاتری از تعارضات نقش در زنان تأکید کرده‌اند.

منابع

- درفایدی، صغری. (۱۳۹۴). بررسی اثربخشی آموزش راهبردهای یادگیری خودتنظیمی بر فرسودگی تحصیلی و حمایت اجتماعی دانش‌آموزان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روانشناسی تربیتی، دانشگاه لرستان.
- اسمعیلی، محمدرضا؛ سالاری، حامد و بخشنده، حسین. (۱۳۹۴). اثر حمایت اجتماعی (خانواده و سرپرست) بر فرسودگی شغلی کارکنان ادارات ورزش و جوانان استان یزد: نقش واسطه‌ای تعارض کار-خانواده. پژوهش‌های کاربردی در مدیریت ورزشی، ۱(۱۳)، ۹۳-۱۰۳.
- رجبی، غلامرضا؛ سیاح طرف‌زاده، ندا و تقی‌پور، منوچهر. (۱۳۹۶). بررسی پایایی و روایی مقیاس تعارض کار-خانواده-تحصیل در دانشجویان. مطالعات روان‌شناسی تربیتی، ۲۶، ۸۵-۱۰۲.
- زارعی، سلمان. (۱۳۹۸). نقش واسطه‌ای دلبستگی شغلی در رابطه بین تعارض کار-خانواده و حمایت سازمانی ادراک‌شده با نیت ترک خدمت در کارکنان نظامی. فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، ۱۰(۳۷)، ۱۷۱-۱۹۸.
- سیاح طرف‌زاده، ندا. (۱۳۹۵). بررسی پایایی و روایی مقیاس تعارض کار-خانواده-تحصیل در دانشجویان. پایان‌نامه مقطع ارشد روانشناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز.
- شهبخش، افشین. (۱۳۹۰). بررسی و مقایسه رابطه‌ی بین ابعاد کمال‌گرایی، حمایت اجتماعی با فرسودگی تحصیلی در دانشجویان با سطوح بالا و پایین تحصیلی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روانشناسی، دانشگاه علامه طباطبایی.
- عیسی‌مراد، ابوالقاسم و خلیلی صدرآباد، مریم. (۱۳۹۶). بررسی رابطه تعارض کار-خانواده و استرس شغلی با نقش تعدیل‌گر سرمایه روان‌شناختی. فرهنگ مشاوره روان‌درمانی، ۸(۲۹)، ۱۸۷-۲۰۶.
- قاسمی، وحید. (۱۳۸۹). مدل‌سازی معادلات ساختاری در پژوهش‌های اجتماعی با استفاده از Amos Graphics تهران: جامعه‌شناسان.
- کارگر، عرفانه السادات. (۱۳۹۳). ارتباط کار-خانواده و انگیزش تحصیلی با فرسودگی تحصیلی در دانشجویان. پایان‌نامه مقطع ارشد، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجائی.

کریمی دهناشی، عصمت. (۱۳۹۵). رابطه جهت‌گیری هدف و فرسودگی تحصیلی با میانجی‌گری راهبردهای یادگیری خودتنظیمی و حمایت اجتماعی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روانشناسی تربیتی، دانشگاه یاسوج.

لرکی، مونا؛ غفاری، مجید و باعزت، فرشته. (۱۳۹۶). ویژگی‌های روان‌سنجی نسخه دانشجویی سیاهه فرسودگی تحصیلی اولدنببرگ در نمونه‌ای از دانشجویان ایرانی: یک مفهوم‌سازی نوین برای اندازه‌گیری فرسودگی. ششمین کنگره انجمن روانشناسی ایران. تهران.

مقصودی، سوده و بستان، زهرا. (۱۳۸۳). بررسی مشکلات ناشی از هم‌زمانی نقش‌های خانگی و اجتماعی زنان شاغل شهر کرمان. مطالعات زنان، ۲(۵)، ۱۲۹-۱۵۰.

- Andrade, C. (2018). *Professional work load and work-to-school conflict in working-students: The mediating role of psychological detachment from work*. *Psychology, Society, & Education*, 10(2), 215-224.
- Ariapooran, S. (2014). *Compassion fatigue and burnout in Iranian nurses: The role of perceived social support*. *Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research*, 19(3), 279-284.
- Aryee, S., Srinivas E. S., & Tan H. H. (2015). *Rhythms of life: Antecedents and outcomes of work-family balance in employed parents*. *Journal of Applied Psychology*, 90(1), 132-146.
- Aycan, Z., & Skin, M. (2005). *Relative contribution of childcare, spousal and organizational support in reducing work-family conflict for men & women: The case of Turkey sterols*. *Journal of Sex Role*, 53(7-8), 453-472.
- Beusaert, S., Froehlich, D. E., Devos, C., & Riley, P. (2016). *Effects of support on stress and burnout in school principles*. *Educational Research*, 58(4), 347-365.
- Bianchi, S. M., Milkie, M. A., Sayer, L. C., & Robinson, J. P. (2000). *Is Anyone Doing the Housework? Trends in the Gender Division of Household Labor*. *Social Forces*, 79(1), 191-228.
- Blanch, A., & Aluja, A. (2012). *Social support (family and supervisor), work-family conflict, and burnout: Sex differences*. *Human relations*, 65(7), 811-833.
- Browne, M. W., & Cudeck, R. (1993). *Alternative ways of assessing model fit*. In K. A. Bollen, & J. S. Long (Eds.), *Testing structural equation models*. Newsbury Park, CA: Sage, 136-162.

- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS (2nd Ed.)*. New York: Routledge.
- Cheng, B. H., & McCarthy, J. M. (2013). *Managing work, family, and school roles: Disengagement strategies can help and hinder*. *Journal of Occupational Health Psychology*, 18(3), 241.
- Cobb, S. (1976). *Social support as a moderator of life stress*. *Psychosomatic Medicine*, 38(4), ۳۰۰-۳۱۴
- Cortese, C.G., Colombo, L., & Ghislieri C. (2010). *Determinants of nurses' job satisfaction: the role of work-family conflict, job demand, emotional charge and social support*. *Journal of Nursing Management*, 18(1), 35-۴۳.
- Demerouti, E., Bakker, A. B., Nachreiner, E., & Schaufeli, W. B. (2001). *The job demands-resources model of burnout*. *Journal of Applied Psychology*, 86, 499-512.
- DeVellis, R. F. (2017). *Scale development: Theory and Applications (4th ed.)*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Goong, H., Xu, L., & Li, C. Y. (2016). *Effects of work-family-school role conflicts and role-related social support on burnout in Registered Nurses: A structural equation modeling approach*. *Journal of Advanced Nursing*, 72(11), 2762-2772.
- Hamama, L. (2012). *Burnout in social workers treating children as related to demographic characteristic, work environment and social support*. *Social Work Research*, 36(2), 113-125.
- Hammer, L. B., Grigsby, T. D., & Woods, S. (1998). *The conflicting demands of work, family and school among students at an urban university*. *The Journal of Psychology*, 132, 220-226.
- Haslam, D., Filus, A., Morawska, A., Sanders, M. R., & Fletcher, R. (2014). *The Work-Family Conflict Scale (WAFCS): Development and initial validation of a Self-report Measure of Work-Family Conflict for use with parents*. *Child Psychiatry and Human Development*, 46(3), <https://doi.org/10.1007/s10578-014-0476-0>.
- Hennessy, E. (2005). *Pattern of commitment to work and parenting, implications for role strain*. *Journal of marriage and family*, 19(3), 56.
- Ikiz, F. E., & Cakar, F. S. (2010). *Perceived social support and self-esteem in adolescence*. *Social and Behavioral Sciences*, 5, 2338-2342.
- Kyriazos, T. A. (2018). *Applied psychometrics: Sample size and sample power considerations in factor analysis (EFA, CFA) and SEM in general*. *Psychology*, 9, 2207-2230.

- Kirby, P. G., Biever, J. L., Marinez, I. G., & Gomez, J. P. (2004). *Adults returning to school: The impact on family and work*. The Journal of Psychology, 138(1), 65-76.
- Kremer, I. (2016). *The relationship between school-work-family-conflict, subjective stress, and burnout*. Journal of Managerial Psychology, ۳۱(۴), ۸۰۵-۸۱۹.
- Markel, K. S., & Frone, M., R. (1998). *Job characteristics, work-school conflict, and school outcomes among adolescents: Testing a structural model*. Journal of Applied Psychology, 83, 277-287.
- Maslach, C., Schaufeli, W. B., & Leiter, M. P. (2008). *Job burnout*. Annual Review of psychology, 52, 397-422.
- Maume, D. J. (2006). *Gender differences in restricting work efforts because of family responsibilities*. Journal of Marriage and Family, 68, 859-869.
- Moneta, G. B. (2011). *Need for achievement, burnout, and intention to leave: Testing an occupational model in educational setting*. Personality and individual Differences, 50(2), 274-8.
- Ollier-Malaterre, A., & Foucreault, A. (2017). *Cross-national work-life research: Cultural and structural impacts for individuals and organizations*. Journal of Management, 43(1), 111-136.
- Olson, K. J. (2014). *Development and initial validation of a measure of work, family, and school conflict*. Journal of Occupational Health Psychology, 19(1), ۴۶-۵۹.
- Preacher, K. J., & Hayes, A. F. (2008). *Asymptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models*. Behavior Research Methods, 40, 879-891.
- Ratelle, C. F., Vallerand, R. J., Senécal, C., & Provencher, P. (2005). *The relationship between school-leisure conflict and educational and mental health indexes: A motivational analysis*. Journal of Applied Social Psychology, 35(9), 1800-1823.
- Reisa, D., Xanthopouloub, D., and Tsaousisc, L. (2015). *Measuring job and academic burnout with the Oldenburg Burnout Inventory (OLBI): Factorial invariance across samples and countries*. Journal of Burnout Research, 2, 8-18.
- Shin, H., Lee, J., Kim, B., et al. (2012). *Students, perceptions of parental bonding styles and their academic burnout*. Asia Pacific Education Review, 13(3), 509-517.
- Stevens, J. (1996). *Applied multivariate statistics for the social sciences (3rd Ed.)*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

- Toppinen-Tanner, S., Ojaarvi, A., Vaananen, A., Kalimo, R., & Jappinen, P. (2005). *Burnout as a predictor of medically certified sick leave absences and their diagnosed causes*. Behavioral Medicine, 31, 18-27.
- Trautner, A. (2015). *Work-family-school conflict among non-traditional students*. MA Thesis, South Dakota State University.
- Ullman, J. B. (2001). *Structural equation modeling*. In B. G., Tabachnick & L. S. Fidell. Using Multivariate Statistics, 4, 653-771.
- Wu, H., Liu, L., Sun, W., Zhao, X., Wang, J., & Wang, L. (2014). *Factors related to burnout among Chinese female hospital nurses: Cross-sectional survey in Liaoning Province of China*. Journal of Nursing Management, 22(5), 621-629.
- Xu, L., & Song, R. (2013). *Development and validation of the work-family-school role conflicts and role-related social support scales among registered nurses with multiple roles*. International Journal of Nursing Studies, 50, 1391-1398.
- Xu, L., & Song, R. (2016). *Influence of work-family-school role conflicts and social support on psychological wellbeing among registered nurses pursuing advanced degree*. Applied Nursing Research, 31, 6-12.
- Zhou, S., Da, S., Guo, H., & Zhang, X. (2018). *Work-family conflict and mental health among female employees: A sequential mediating model via negative affect and perceived stress*. Frontiers in Psychology, 9, ۵۴۴.

